

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.439.02

DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.6

JEL Classification: O 13, Q16, Q24

Стельмащук А.М.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільський державний аграрно-технічний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ – НЕОБХІДНА УМОВА ПЕРЕХОДУ НА ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНОГО ПРОДОВОЛЬСТВА

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department
of economics, business, trade and exchange activities,
State Agrarian and Engineering University in Podilia

MODERNIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IS A NECESSARY CONDITION FOR THE TRANSITION TO ORGANIC FOOD PRODUCTION

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17% ВВП та близько 60% фонду споживання населення. Проте за останні десятиріччя в Україні спостерігається катастрофічне руйнування сільгоспугідь та зниження родючості ґрунтів – основного джерела забезпечення продовольчої безпеки країни та добробуту населення. Інтенсивність процесів руйнування і деградації ґрунтів внаслідок використання застарілих агротехнологій та недотримання фундаментальних законів та правил сільськогосподарської діяльності досягла небезпечної для економічної стабільності держави рівня: впливу ерозії зазнає 57,5% земель країни, кількість орендованих земель щорічно збільшується на 80–90 тис. га. Внаслідок ерозії щорічно втрачається біля 11 млн т гумусу; 0,5 млн т азоту; 0,4 млн т фосфору та 0,7 млн т калію, 38% орних земель країни є переуцільненими. Останнім часом інтенсивно збільшуються площі кислих і солонцевих ґрунтів. На сьогодні більше 40% орних земель України потребують проведення їх хімічної меліорації (комплексу заходів, спрямованих на поліпшення фізико-хімічних та фізичних властивостей) [1].

Дослідженням виявлено, що на сьогодні наявна матеріально-технічна база і технологічний потенціал підприємств сільського господарства України не спроможні забезпечувати потреби населення в екологічнобезпечній (органічній) продовольчій продукції.

Важливо відзначити, що останніми десятиліттями активізувався світовий органічний рух, який до цього протягом півстоліття був відомий лише невеликому колу ентузіастів. Зараз він поступово набирає потужних обертів і вже стає життєвою філософією для багатьох. У продажу постійно розширюється асортимент органічних продуктів харчування, косметики, засобів гігієни, тканин, одягу та інших товарів. До цього руху успішно приєдналася й Україна, яка має всі передумови для ефективного функціонування підприємств органічного виробництва. Розвиток органічного виробництва є актуальним питанням, оскільки попит на безпечні та якісні продукти у світі постійно зростає. Для українських аграріїв виробництво органічної продукції та органічної сировини для неї є корисним досвідом, можливістю розширити ринки збуту продукції та швидше інтегруватися у світовий економічний простір. Для цього основною проблемою залишається проведення відповідної модернізації сільськогосподарських підприємств – виробників органічної продукції. Останнє підтверджує актуальність досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літературних джерел за темою дослідження показує, що поняття «модернізація» має декілька основних характеристик. По-перше, модернізація – це синонім всіх прогресивних соціальних змін, коли суспільство рухається вперед відповідно за прийнятною шкалою поліпшень [2].

По-друге, модернізація тотожна поняттю «сучасність», тобто означає комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XVI ст. і досягли свого апогею в XIX–XX ст. Сюди включаються процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, бюрократизації, демократизації, домінуючого впливу капіталізму, поширення індивідуалізму і мотивації успіху, утвердження розуму і науки і т.д. Модернізація в цьому розумінні означає досягнення сучасності, «процес перетворення традиційного, або дотехнологічного, суспільства по мірі його трансформації в суспільство, для якого характерні машинна технологія, раціональні і секулярні відносини, а також високо диференційовані соціальні структури» [2].

Нарешті, третій сенс поняття «модернізація» здебільшого відноситься тільки до відсталих або слаборозвинених спільнот і характеризує їхні зусилля, спрямовані на те, щоб наздогнати провідні, найбільш розвинені країни, які співіснують з ними в одному історичному часі, в рамках єдиного глобального суспільства [2].

Для забезпечення об'єктивного підходу до вивчення суті поняття модернізації вважаємо за необхідне розглянути його в історичному ракурсі, враховуючи, що теорія модернізації є продуктом епохи, яка почалася після завершення Другої світової війни і яка відповідно розділила людство на три частини «світу»: розвинені індустріальні країни, соціалістичні країни і «третій світ», представлений напівколоніальними спільнотами, багато з яких затрималися на доіндустріальній стадії. У методологічному плані вони характеризують собою застосування принципів еволюціонізму до аналізу сучасних соціальних процесів і відображають один з напрямків теорій соціальних змін. Їх істотною рисою був універсалізм, тобто розвиток суспільства вони розглядали як загальний (універсальний) процес, що має одні й ті ж закономірності і етапи (стадії) для всіх країн і народів. Вони, звичайно, визнавали особливості еволюції різних народів, але вважали їх або несуттєвими, другорядними, або різними стадіями, «ділянками» на одному і тому ж магістральному шляху розвитку суспільства. Іншою важливою відмінною рисою цих теорій був технологічний детермінізм, який виводив розвиток людства з прогресу технології та економіки, провідного до всесвітнього благоденства та вирішення соціальних проблем.

Прагнення узагальнити хід історії і виділити на основі технічного прогресу її універсальні стадії привели вчених до створення теорії соціально-економічного розвитку.

Дослідник У. Ростоу в книзі «Стадії економічного зростання» [3] визначив п'ять універсальних ступенів (стадій) економічного зростання, через які проходять усі країни, хоча кожна робить це по-своєму.

Перша стадія – традиційне суспільство з примітивною технологією, в ньому переважає землеробство і величезну роль грають сімейні, кланові зв'язки.

Друга стадія – перехідне суспільство: створюються передумови для піднесення, з'являється нова еліта, виникає націоналізм як реакція на вплив більш розвинених країн і стає рушійною силою змін.

Третя стадія – злет: зростає частка національного доходу, що спрямовується на інвестування і заощадження, отримані прибутки знову використовуються в якості капіталу, швидко розвиваються нові галузі виробництва, стрімко ростуть міста. Фактично ця стадія починається з індустріалізації.

Четверта стадія – зрілість: в економіці формується багатогалузева структура, з'являються автомобільна, хімічна, електротехнічна промисловість.

П'ята стадія – стадія створення суспільства масового споживання. В процесі дослідження виявлено, що структура економіки змінюється на користь сфери послуг і виробництва технічно складних споживчих товарів тривалого користування. Встановлено, що при цьому відбуваються зміни в структурі робочої сили: збільшується частка найманої праці, зайнятого у сфері обслуговування, управління і скорочується частка найманої праці, зайнятого безпосередньо у виробництві.

Визначено, що останню стадію досягли у своєму розвитку, насамперед, США та деякі західноєвропейські країни. Але для більшості країн світу вона поки недосяжна і є далекою, але неминучою перспективою, як вважали теоретики модернізації.

Результати огляду макроекономічних літературних джерел засвідчують, що теорія політичної модернізації почала формуватися в 1950–1960-х рр. Особливий внесок у розробку теорії модернізації внесли роботи Г. Алмонда і Д. Пауелла «Порівняльна політологія. Підходи з позицій «концепції розвитку»» (1966), Д. Аптера «Політика модернізації» (1965), С. Ліпсета «Політичний людина» (1960), Д. Ростоу «Світ націй» (1967), Ш. Ейзенштадт «Модернізація: протест і зміна» (1966), С. Хантінгтона «Політичний порядок у мінливих суспільствах» (1968).

В процесі аналізу макроекономічної літератури виявлено, що теорія модернізації пройшла складний і суперечливий шлях. У 1960-х рр., на першому етапі, багато західних вчених розглядали модернізацію як вестернізацію, просте механічне запозичення західного досвіду і західних інститутів, без достатнього врахування фактора соціокультурної самобутності окремих країн. Пізніше така однобічність була подолана. Зокрема, наприкінці 1970-х рр. дослідження в галузі теорії модернізації вступили в смугу глибокої кризи. Накопичені дані емпіричного аналізу ряду модернізаційних програм Південно-Східної Азії показали наявність у ній істотних прорахунків. У результаті модернізаційні теорії піддалися концептуальній критиці. Спочатку з'ясувалося, що ідеї «азіатського дива» (економічний розвиток попереду демократизації) і специфічна конфігурація азіатських цінностей, їх досяжність (досяжних, висока дисципліна при низькому індивідуалізмі) можуть прокласти дорогу в майбутнє. Проте подальші економічні кризи швидко поклали кінець первісній ейфорії. Стало очевидно, що зарозумілість архітекторів «азіатського дива» призвела до переоцінки можливостей дирижизму, до недостатньої ефективності створюваних за підтримки держави гігантських економічних конгломератів (насамперед «чебол» в Південній Кореї і т.п.).

Пізніше проявилися розчарування, що переважали у посткомуністичних країнах в силу того, що вони не впоралися з одночасним розвитком економіки і демократії в умовах лібералізації ринку і не змогли запобігти зростанню бідності та нерівності серед своїх громадян одночасно зі створенням інститутів і настанов держави добробуту. Настав етап теоретичного переосмислення накопиченого матеріалу та концептуальних підходів.

В даний час теорія модернізації піддається критиці з кількох позицій. Одним з її противників є І. М. Валлерстайн, який вказує на «відсутність перспектив сучасного капіталізму» і пророкує прихід «глобальної анархії», темний період боротьби між основними акторами світової системи, результат якої невідомий і не визначений [4].

Паралельно з цим формується і інший напрямок критики модернізації. Деякі постмодерні теорії пропонують «деконструювати» як ліберальні теорії, так і марксистські концепції «залежного розвитку» і «світового порядку». Постмодерністи намагаються визначити всі ці теорії як «великий нарратив», що неминуче загрожує тоталітарними намірами сучасної держави, і замінити їх теоріями «мультикультуралізму» та «випадковості», тобто принципово відмовляються від проектного уявлення про шляхи розвитку.

З проведеного аналізу теоретичних висловлювань зарубіжних дослідників-макроекономістів випливає, що результати широкого переосмислення теоретичних основ модернізаційного процесу пов'язують зі стадією неомодернізаційного аналізу. При цьому про процеси модернізації зроблено такі визначення:

1) модернізація – результат дій індивідів і колективів, не продукт автоматичного розвитку системи. Це вимагає нових шляхів досягнення їхніх цілей, здійснення їх цінностей; але чи будуть ці цілі досягнуті, залежить від наявних ресурсів;

2) модернізація – не консенсусний процес, але конкуренція між модерністами, консерваторами і спостерігачами;

3) наука – головна рушійна сила, але релігія і традиції не повинні недооцінюватися;

4) загальний критерій модернізації – це розвиток добробуту всього населення.

Огляд вітчизняних літературних джерел з проблеми модернізації на рівні суб'єктів господарювання показує, що модернізація підприємства, як поняття, розглядається значною кількістю вчених, але єдиного її визначення та розуміння досі не існує. В той же час у цьому питанні наявні дискусії щодо їх доцільності та важливості у порівнянні з інноваційним розвитком. Доцільно відзначити думки з цього приводу декількох з них. Так, В. Г. Андрійчук визначає модернізацію підприємства як заміну застарілої техніки та обладнання, автоматизацію та комплексну механізацію виробничих процесів підприємства [5]. М. М. Салун визначає модернізацію підприємства як «системний та цілеспрямований процес удосконалення, поліпшення, оновлення на інноваційній основі існуючих об'єктів модернізації», а також як системний і цілеспрямований процес розвитку підприємства [6]; Й. М. Петрович – як «стан сталого і ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів національного господарства та їх підприємств з метою домогтися виготовлення продукції з інноваційним наповненням та конкурентоспроможною на зовнішньому і внутрішньому ринках» [7]. Все це засвідчує про необхідність подальших досліджень у вказаному напрямі.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад технологічної модернізації аграрних підприємств і практичних аспектів технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва як необхідної умови їх переходу на виробництво органічного продовольства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз визначень модернізації підприємств дозволяє виділити такі її риси:

– цілеспрямований, системний, сталий, ефективний процес розвитку підприємства, який проводиться для вдосконалення об'єктів модернізації, виробничого процесу, матеріально-технічної бази тощо;

– здійснюється для виготовлення інноваційної продукції чи оновлення технології на інноваційних засадах;

– проводиться періодично, переважно у коротко- та середньостроковому періоді;

– має висхідний характер, веде до покращення певних показників;

– проводиться з мінімальним ризиком;

– управляється на основі оперативного і тактичного менеджменту [8].

Дослідження визначення модернізації підприємства та виділення її рис дозволяє виділити її види за основними класифікаційними ознаками. Так, за видами доцільно виділити економічну, соціальну та екологічну модернізацію підприємства. Зокрема, економічна модернізація спрямована на досягнення економічного ефекту від впровадження нових технологій, ресурсощадливість, підвищення продуктивності праці. Соціальна модернізація сприяє розвитку персоналу підприємства, поліпшенню умов праці, соціальних пакетів, організаційної культури та соціальної відповідальності бізнесу перед власними працівниками та оточуючим середовищем (наприклад, розробка спеціальних соціальних компенсаційних пакетів за шкідливі умови праці, понаднормову роботу тощо). А екологічна модернізація передбачає гармонійне функціонування організації з навколишнім середовищем у напрямку зменшення шкідливих викидів, екологічної безпеки та відповідальності шляхом модернізації очисних споруд, відповідного устаткування, впровадження державних екологічних стандартів.

За напрямками здійснення доцільно виділити організаційно-економічну, техніко-технологічну та інноваційну (інноваційно-технологічну) види модернізації підприємства. Зокрема, організаційно-економічна модернізація охоплює організаційно-правову структуру, функції, маркетинг, організацію праці та контролю на підприємствах; призводить до покращення ефективності організації виробничого процесу та управління (наприклад, перехід від функціональної до проектної чи процесної форми організації праці).

Техніко-технологічна модернізація спрямована на оновлення матеріально-технічної бази, технології, техніки шляхом запозичення новітніх світових практик чи власних інноваційних розробок для можливості випуску висококонкурентоспроможної продукції, а інноваційна (інноваційно-технологічна) модернізація поєднує комплекс заходів для підготовки підприємства до можливості формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку (наприклад, створення в організаційній структурі відділу інноваційного розвитку підприємства).

За предметом дослідження це може бути модернізація форми, модернізація якості або ж змішана модернізація. Перша передбачає модернізацію зовнішніх, видимих ознак без зміни внутрішнього змісту об'єкта; модернізація якості передбачає модернізацію внутрішнього змісту об'єкта без зміни зовнішньої форми об'єкта, прикладом якої може бути зменшення простоїв і втрат виробництва через впровадження автоматизованої системи. А змішана модернізація, в свою чергу, передбачає модернізацію зовнішніх і внутрішніх ознак об'єкта, що приводить до зміни його форми і якості (наприклад, запуск нової лінії для випуску нової продукції); така модернізація є найпоширенішою, адже із зміною зовнішніх ознак, найчастіше і покращуються внутрішні характеристики, якість продукції чи процесу.

Отже, дослідження різних визначень та видів модернізації підприємства дозволяє сформулювати власне його визначення, яке можна охарактеризувати так: *модернізація підприємства* – це процес переходу до нових технологій, оновлення машин, обладнання, устаткування, пов'язаний з впровадженням у виробництво науково-технічних досягнень для оптимізації виробничих процесів на підприємстві та випуску продукції з інноваційною складовою, що дає змогу йому успішно протистояти конкурентам на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Варто зазначити, що Україна має чудовий потенціал як з екологічної, так і з економічної точки зору, для збільшення площ під органічним сільським господарством. Родючі ґрунти та великі угіддя створюють сприятливі умови для переходу на органічного виробництва. Швидке та стаке зростання обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, попит серед місцевого населення на здорові та безпечні харчові продукти і, нарешті, не менш важливою є цінова надбавка за органічне виробництво. Все це надає гарну можливість для України покращити економічний стан населення сільських територій шляхом розвитку органічного сектору в країні.

Переваги органічного сільського господарства є надзвичайно вагомими – для економічного зростання, захисту навколишнього середовища, якості та безпеки харчових продуктів, запобігання зміні клімату та соціальної справедливості. Так, органічне сільське господарство суттєво зменшує застосування агрохімічних засобів захисту за рахунок поєднання традиційних та сучасних методів для природного контролю шкідників та хвороб. Органічне сільське господарство може також підвищити врожайність та опір хворобам. Воно покращує структуру ґрунту, захищає водні ресурси, мінімізує фактори, що спричиняють зміну клімату та підтримує біорізноманіття. Внаслідок своєї

холістичної природи органічне сільське господарство об'єднує збереження біологічного різноманіття дикої природи, сільськогосподарське біорізноманіття та збереження ґрунтів, а також просуває малоінтенсивне сільське господарство на крок вперед за рахунок відмови від застосування хімічних добрив, пестицидів та генетично модифікованих організмів (ГМО).

Нині розвиток органічного аграрного виробництва на державному рівні в нашій країні регулюється Конституцією України, Земельним кодексом України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища». Особливого значення набув Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», згідно якого, органічна продукція ідентифікується як сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва; а органічним виробництвом є сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [9].

Необхідно враховувати, що процес виробництва органічного продовольства включає стадії виробництва сировини, її транспортування та зберігання. Тому загальний процес модернізації підприємства має враховувати оновлення всіх стадій.

Безперечною умовою переходу аграрних підприємств на виробництво органічного продовольства є впровадження у господарстві технології виробництва біогумусу як органічного добрива для рослин, який є продуктом природної переробки черв'яками гною домашньої худоби і харчових відходів технологічними [10]. Цей вид компосту є одним з найефективніших засобів екологічного відтворення і підвищення родючості сільськогосподарських ґрунтів, придатних для виробництва органічного продовольства, з мінімальними затратами і високим рівнем окупності трудових і матеріальних ресурсів.

Перехід від традиційного до органічного виробництва передбачає імплементацію нових правил та методів у сфері безпечності та якості у всіх сферах і галузях взаємопов'язаного виробництва і на всіх стадіях випуску харчових продуктів. Визначено такі базові принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції в Україні:

- нарощування виробництва та розширення асортименту продуктів харчування, дефіцит яких має місце нині на агропродовольчому ринку;
- стимулювання попиту на продукцію, яка випускається вітчизняними підприємствами харчової промисловості, шляхом стабільного підвищення доходів населення;
- розширення виробництва аграрної сировини для підприємств і галузей харчової промисловості, що є стратегічно важливими і потребують відродження;
- забезпечення прискореного впровадження сучасних мало- і безвідходних, ресурсоекономних і екологічнобезпечних технологій вирощування і перероблення продовольчої сировини та випуску високоякісних і конкурентоспроможних продуктів харчування;
- збереження та диверсифікація сфери прикладання праці на підприємствах харчової промисловості, в суміжних галузях аграрної сфери та обслуговуючих виробництвах;
- забезпечення модернізації допоміжних, сервісних та інших цехів і служб, від яких залежить ефективність основного виробництва (мережі та об'єкти електро-, газо-, тепло- і водозабезпечення, каналізації й очисні споруди, транспортні цехи, технологічні автомобільні і залізничні шляхи, холодильне і складське господарство);
- створення або розширення діючих імпортозаміщуючих виробництв з метою зменшення обсягів ввезення продовольчої продукції, що може вироблятися в країні;
- створення нових та розширення існуючих потужностей підприємств, що виробляють продукти харчування на експорт;
- прискорення переходу галузей вітчизняного машинобудування для АПК на виробництво промислової продукції, яка спроможна забезпечувати випуск продуктів харчування, що повністю відповідають європейським стандартам і вимогам до якості та екологічнобезпечності продовольства, та недопущення забруднення довкілля відходами харчової промисловості;
- прискорення гармонізації національної бази стандартів і нормативів у сфері виробництва та перероблення харчової сировини до вимог європейських стандартів.
- З цією метою розвиток інноваційно-технологічних процесів у аграрному секторі і харчовій промисловості в перспективному періоді доцільно спрямувати у таких напрямках:
 - комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку харчової промисловості;
 - забезпечення широкого впровадження нових технологій з поліпшеними техніко-економічними показниками, низькою енерго- і ресурсоемністю виробництва, комплексною автоматизацією та

інформатизацією виробничих процесів, істотним підвищенням продуктивності праці та посиленням соціальним захистом працівників;

– надання селективної (вибіркової) підтримки окремим групам підприємств (або виробництв), що спеціалізуються на випуску експортної й імпортозамінної продукції, а також цільова підтримка підприємств (виробництв), що освоюють випуск нових видів продовольчої продукції;

– пріоритетний розвиток виробництв, які забезпечують поглиблення промислово-технологічну переробку аграрної сировини та підвищення конкурентоспроможності продукції (випуск розширеного асортименту харчових продуктів з поліпшеними поживними та смаковими властивостями, лікувально-профілактичних продуктів і препаратів з рослинної сировини, харчових добавок, продуктів термічної обробки та швидкого приготування);

– розширення переліку уніфікованих видів технологічного й допоміжного обладнання та запасних частин із застосуванням сучасних методів зміцнення швидкозношувальних деталей тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що найвищий рівень економічної ефективності виробництва органічної продовольчої продукції досягається при взаємоузгодженій і збалансованій технологічній модернізації аграрних підприємств і переробних підприємств харчової промисловості.

Встановлено, що технологічна модернізація аграрних підприємств, відтворення і прискорене технологічне оновлення підприємств харчової промисловості як кінцевої стадії виробництва продовольчої продукції є важливою передумовою подолання кризових явищ в аграрному і промисловому секторах економіки країни.

Харчова промисловість України як за наявними виробничими потужностями, їх фізичним, технічним і технологічним станом, так і за рівнем розвитку інфраструктури не є досконалою з точки зору відповідності її сучасним вимогам щодо рівня техніко-технологічного розвитку промислових підприємств. Крім того, вона є дуже залежною від обсягів виробництва вітчизняних сировинних ресурсів для випуску продукції харчування. Це й спричинює її суттєве відставання від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах.

Розв'язання інвестиційної проблеми в галузі виробництва органічного продовольства повинно відбуватись шляхом залучення всього кола джерел інвестування. Капітальні вкладення мають направлятися насамперед на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення технологічно взаємопов'язаних підприємств, прискорений розвиток і підвищення ефективності функціонування пріоритетних базових галузей і виробництв. Для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості в системі збалансованого виробництва органічного продовольства, необхідно створити дієвий механізм інвестування всього ланцюга технологічних змін від аграрного до переробного підприємства. Основним інструментом для успішного подолання кризи має стати стратегія індустріально-інноваційного розвитку галузей харчової промисловості. Сучасний етап реалізації такої стратегії припускає забезпечення довготривалого стійкого зростання економіки на основі структурної трансформації, техніко-технологічної модернізації і створення умов для виробництва конкурентних видів продовольчої продукції й зростання експорту. Перехід національного аграрного сектору і харчової промисловості на нову структурно-технологічну модель розвитку з дотриманням принципів органічного виробництва є важливими умовами для гармонійного розвитку країни та необхідною передумовою інтеграції у європейські інституції.

Література

1. Концепція державної програми розвитку органічного виробництва в Україні. URL: <http://www.organic.com.ua> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Елисеєв С. М. Политическая социология : учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 412 с.
3. Rostow W. W. Politics and Stages of Growth. Cambridge : Cambridge University Press, 1971. 410 p.
4. Валлерстайн И. Модернизация: мир праху ее. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2008. № 2. С. 21-25.
5. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
6. Салун М. М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4(30). С. 49-51.
7. Петрович Й. М. Модернізація промислових підприємств як передумова їх ефективного розвитку. *Сучасні проблеми економіки і менеджменту* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю Інституту економіки і менеджменту та 20-річчю Інституту післядипломної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, 10–12 листопада 2011 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. С. 249-250.
8. Черпак І. С., Кошевий М. М. Сутність і зміст поняття модернізації підприємства. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/2_cherpak.htm (дата звернення: 10.09.2019).

9. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 10.09.2019).

10. Сендецька О. Ефективність виробництва і застосування органічних добрив «Біогумус», виготовлених методом вермикультивування. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 1. <http://visnykj.tneu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/556> (дата звернення: 10.09.2019).

References

1. *Kontsepsiia derzhavnoi prohramy rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini* [The concept of the state program for the development of organic production in Ukraine], available at: <http://www.organic.com.ua> (access date September 10, 2019).

2. Yeliseyev, S.M. (2019), *Politicheskaya sotsiologiya : uchebnik i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata* [Political sociology: a textbook and workshop for academic baccalaureate], Izdatelstvo Yurayt, Moscow, Russia, 412 p.

3. Rostow, W.W. (1971), *Politics and Stages of Growth*. Cambridge : Cambridge University Press, 410 p.

4. Wallerstein, I. (2008), "Modernization: peace be upon", *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*, no. 2, pp. 21-25.

5. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agricultural enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 624 p.

6. Salun, M.M. (2012), "Factors of modernization of the resource potential of an industrial enterprise", *Innovatsiina ekonomika*, no. 4(30), pp. 49-51.

7. Petrovych, Y.M. (2011), "Modernization of industrial enterprises as a prerequisite for their effective development", *Suchasni problemy ekonomiky i menedzhmentu : tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, prysviachenoj 45-richchiu Instytutu ekonomiky i menedzhmentu ta 20-richchiu Instytutu pislidyplomnoi osvity Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"* [Modern problems of economy and management: abstracts of the International Scientific and Practical Conference devoted to the 45th anniversary of the Institute of Economics and Management and the 20th anniversary of the Institute of Postgraduate Education of Lviv Polytechnic National University], (Lviv, November 10-12, 2011), Vyd-vo Lvivskoi politekhniky, Lviv, Ukraine, pp. 249-250.

8. Cherpak, I.S., Koshevyi, M.M. (2017), *Sutnist i zmist poniattia modernizatsii pidpriemstva* [The essence and content of the concept of enterprise modernization], available at: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/2_cherpak.htm (access date September 10, 2019).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products" dated July 10, 2018 № 2496-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (access date September 10, 2019).

10. Sendetska, O. (2014), "The efficiency of production and use of organic fertilizer "Biogumus" manufactured by vermicultivation method", *Visnyk TNEU*, no. 1, available at: <http://visnykj.tneu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/556> (access date September 10, 2019).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2019 р.